

Роберт Валзер

У ЗАТВОРУ

После недељу дана морао је опет да се упути у град, и то као ухапшеник. Имао је да одседи два дана у затвору зато што је пропустио да се јави на јесењу војну вежбу. У одређен час се јавио у касарни; узели су му војне исправе и одвели га у затвор. Онда је на дрвеним лежајевима и подметнутим шињелима лежало петнаестак млађих и старијих људи, који сви одмерише придошлицу. Баздило је на све могуће гадости у тој просторији, чији је прозор загађен решетком излазио право на улични ниво. „Имам бар да пушим”, помисли Јозеф и поче да се, колико је могао, удобно намешта на једном од дрвених лежајева. Брзо су му се обратили сви у просторији, како је ко стигао. Били су то свакојаки људи, а имали су да издрже сличне казне као и помоћник. Сви су редом псовали. Или неког вишег официра, за којег су тврдили да је починио нешто страшно, или би гадно скресали неком државном или цивилном чиновнику. Лица свих ових петнаест или шеснаест људи изражавала су досаду, жудњу за слободним кретањем и незадовољство чамотињом што је владала у тој одаји. Било је неколико момака који су већ недељама ту лежали, један чак, неки музар, месецима.

Поред хотелијеровог сина и пугника по Африци лежао је тапетар, поред зидара и помоћног радника трговачки помоћник, поред музара и сирара богат јеврејски трговац, поред браварског калфе пекар. Ниједан од тих петнаестак људи није био налик на другога; али сви су узајамно личили по начину на који су псовали и прекраћивали време. А што је ту било и образованих и имућних људи, за то је разлог био у законској немогућности да се казне затвором претворе у новчане казне, тако да је овде владала једнакост у поступању какву је тешко било наћи у неспутаном, јавном животу.

Наједном започеше једну игру која се, како се Јозефу чинило, престано налазила на дневном реду. Звала се „масирање батака” и састојала се у прилично бруталном трескању испруженог длана по задњици онога који је био осуђен да је изложи немилосрдним ударцима. Један од оних који нису учествовали у игри морао је том патнику да покрива очи, како не би могао приметити одакле долазе ударици и батине. Али ако би упркос томе погодио личност онога који га је млатио, ослобађан је, а онај ухваћени је, хтео-не хтео, морао да се сагне на месту оног што се избавио, све док и њега не би задесила брзо или споро изборена срећа тачног погађања.

Ова игра је најревностије вођена добар сат, док се шаке нису замориле од ударања. После изведеног времена дође јело, Боже благи, права затворска храна, ни пасуљ ни репа ни карфиол, чак ни малена свињска печеница, него супа и комад хлеба, одвратног, сувог хлеба, уз гутљај воде. Супа је такође била нека врста воде, а кашике су још осим тога на прилично неукусан начин биле закачене ланцима за лончиће са супом, као да би неко хтео да украде тај лим, за шта сигурно није постојао никакав разлог. Али то везивање ланцем било је практично, и војнички и увредљиво, а житељи затвора, појмљиво, нису били ту зато да им се ласка и да их тетеше. „За сраман поступак срамна казна”: то је, изгледа, јасно и уливајући студен стајало записано на посућу.

Досадна, пушта два дана!

Сирар или музар био је међу свима још највеселији. Овог момка, заиста лепог по изгледу, „они” су овамо довели везаног, пошто се усудио да полицијског подофицира који га је ухапсио удари по глави, те је овоме ударила крв на уста и нос. За тај чин је онда музару, наравно, додат цео месец или више првобитној казни, али то овог, како изгледа, неустрашивог и у питањима отмене части потпуно равнодушног човека, нимало није узнемирило. Напротив, он је од тупог, принудног лежаја стварао шалу и весеље који су месецима трајали; изврсно је умео да забавља себе и све друге, и у овом подруму смех никада није малаксавао и сасвим замирао. Овај музар о државним и војним личностима никада није говорио другачије до тоном детињасто-крепке надмоћности и обести. Нешто отровно и бесно уздржано никад му није прелазило преко усана. Хиљаде анегдота које је он причао, измишљене или доиста доживљене, све су мање-више за садржину имале варање и вучење за нос разних угледних личности с којима је овај лепо, поквартирени човек, како се чинило, био навикао да се опходи као са смешним и дрвеним луткама. Како је био снажан и прилагодљив, половини његових прича се мирно и не вређајући здрав разум смело поклонити поверење, јер он је одиста изгледао такав човек, човек који још непосредно долази од гордих и неукротљивих предака у тој земљи, обдарен снагом – одавно ишчезлом из потоњих поколења – да се игра и кавци, и храброшћу која је готово нужно презирала управо законе и заповести широке јавности. Он је зачудо, да би још поштрије завитлавање сваковрсних претпостављених, на коврцавој глави носио војничку капу, коју је богзна где још сачувао из неке службе у војсци. Крај свих својих скитничких навика он, међутим, као да нипошто није био несклон једноставним, блажим осећањима; чуло се бар како с времена на време јодлује и пева, што је било врло лепо и пуно осећања такта. А и причао је, не без чежњивости, о својим многим и далеким путовањима, која су га водила кроз целу страну Немачку, од једног пољског добра до другога. Како се он ту опходио са господом и власницима витешких имања, то је било крајње смешно и пријатно, чак и романтично

слушати, мада се, можда, делимично састојало од лагарија или од заношења приповедачком маштом. Овај момак је имао заиста лепо повијена и срезана уста, племенит и слободан и миран облик лица, и кад га човек посматра морао би помислити да би он у ратничким и смеоним животним приликама могао указати земљи изванредне услуге. Све је на њему говорило о давно минулим животним и светским облицима; нарочито кад би певао – што је једном у време које је Јозеф проводио у „рупи“ изненада учинио усред ноћи – човек би поверовао да слуша звуке и чаролију древнога, снажног доба. Заједно с песмом сетно је ускрсавао неки чудесни, вечерњи предео, и човеку би било жао певача и доба које је било принуђено да с људима музаревих врлина поступа тако сићушно и тако га не схватајући као што је уистину био случај.

Током ова два дана у затвору помоћник је имао најлепшу прилику да размишља о много чему, о свом дотадашњем животу на пример, или о Тоблеровом тешком положају у свету или о будућности или и о „општем облигационом праву“; али није то чинио, пропустио је и ову драгоцену прилику и задовољавао се тиме што је слушао сирареве шале и песме и масне приче, које су му се чиниле занимљивије од било чега у старом и новом свету што је побуђивало на размишљање. Осим тога, готово свака два сата се понављало „масирање батака“, што је такође одвраћало од нагона за филозофирањем, или би затворски чувар ушао кроз клопаравна врата да прозове напоље неког ухапшеника који је „готов“, што је такође скретало духовну пажљивост са узвишенијих предмета ка ниским и простим интересима. А чему и размишљати?

Зар није доживљавање и заједничко живљење она мисао коју је најважније било неговати? Па да је из четрдесет осам сати седења у затвору проистицало и четрдесет осам мисли, зар није била довољна једна једина, општа мисао да човек остане на доброј, глаткој стази у животу? Шта би овом младом човеку могло користити тих привлачних, поштовања вредних, напорним размишљањем напабирчених четрдесет осам мисли, кад се несумњиво могло предвидети да ће их он сутрадан заборавити? Ту би зацело била много боља једна једина мисао која даје правац; али та мисао се није могла мислити, та мисао се расплињавала у осећањима.

Једном је Јозеф чуо музара како каже да га драга отаџбина, колико је широка и дугачка, може, ако хоће, да цуне у гузицу.

Како је то било природно и неправично речено! Свакако, отаџбина или законски појам о њој шиканирали су музара, кочили га, спутавали га, наметали му јалова лишавања слободе што су му морила удове, досађивала му, доносила му зловољу, трошкове и оштећења телесног здравља. А тако као што је говорио музар мислиле су хиљаде. Хиљаде оних према којима живот није онако равномерно поступао нити их гурао напред како је то војна заповест слепо и суво претпостављала. Вршење дужности није свакоме ишло онако згодно од руке као многима другима, који су од вршења дужности умели чак да начине животни и светски послвић, тако што су се државни трошак издржавали и хранили. Понеком је војна служба доносила непријатан прекид у каријери, чак је понеког знала бацити у најгорчу и најбруталнију неприлику, јер му је оно неколико с муком уштеђених грошева, сантима или пфенига одлазило на скуп војнички живот, па на крају служења не би од тога остало ни трага. Није свако онда могао отићи оцу и мајци и замолити за потпору; нису свакога одмах поново примали канцеларија, фабрика или радионица, него би често морао дуго чекати док опет не при-

падне кругу људи који раде, уче, стичу и свесни су свог циља. Да ли се онда могло богзна колико рачунати на љубав тог појединца према отаџбини? Каква идеја!

„Али упркос томе!” Загрејан осећањем које се налазило у овом замишљеном „упркос томе”, помоћник је скочио са свог лежаја да узме учешћа у „масирању батака”. Имао је срећу, никад није морао дуго да се „подмеће”. Увек је сместа погађао шаку која га је тукла. Браварског калфу сваки пут би познао по бесу с којим је лупао, тапетара по неспретности ударања, Јеврејина по промашајима, Американца по пренемагању и устручавању с којима је учествовао у игри, а музара по намерно ублаженој и пригушеној снази замаха. Музар је од самог почетка осећао према Јозефу извесну нежност. Кад год би почињано да прича, окретао се ка Јозефу, јер видео је да је помоћник његов најпажљивији слушалац.

Пушење је „заточеницима” било забрањено; али ђаци су долазили до прозорских решетака и на најфинији и најлепши начин кријумчарили дуван. Један од затвореника би се попео на рамена другоме и помоћу експра причвршћеног за један тајанствени штап брзо и спретно набадао паклице с дуваном и с цигарама, а за то би кроз прозор добацивао малим продавачицама и кријумчаркама грошеве или сантимае, тако да је „рупа” увек била пуна дима. Затворски чувар, доброћудан човек, како изгледа, ћутао је на ово.

Две затворске ноћи Јозеф је провео у хладноћи, зебући и без сна. Друге ноћи је могао мало да одспава; али био је то немиран сан. Грозничаво је сањао.

Музарева „драга отаџбина” са свим њеним срезовима и кантонима широм се била распротрла пред његовим очима што су страшно гледале. Из слоја магле искрсавали су блиставо бели Алпи попут духова. У њиховом подножју пружале су се небески зелени и леви пашњаци, окружени звуцима крављих меденица. Нека плава река је описивала блиставу и мирно оцртану траку кроз пределе, нежно додирујући села и градове и витешке замкове. Цела земља је личила на слику, али та је слика била жива; људи, догађаји и осећања кретали су се по њој горе-доле као пријатне и значајне шаре на неком великом тепиху. Трговина и индустрија су, изгледа, дивно успевале, а прве лепе уметности лежале су и сањариле у кутовима где су жуборили шедрвани. Видело се песништво како самотно седи за писаћим столом и смишља, и како сликарство победнички ради за штафелајем. Многобројни фабрички радници су се тихи и леви и заморени враћали кућама из својих радионица. Путевима се по вечерњој светлости видело да су то путеви који воде кућама. Надалеко су одјекивали потресни звуци звона. Ово високо звучање као да је грмело око свега што се ту налазило, да га је опасивало и грлило. Потом се чуло танано сребрно звецкање звонцета на кози, и човеку се чинило да стоји на некој високој планинској испаши, окруженој суседним брдима. Издалека одоздо, из равница, допирали су звиждуци железница и бука људског рада. Али наједном се те слике расецкаше саме од себе, као да их је неко одувао, и нека касарна се јасно и поносито подиже испред њих. Пред касарном је стајала чета војника у усправном и непомичном ставу мирно. Пуковник или капетан је јахао коња и наредио да се образује кара, на шта су војници, вођени официрима, извели тај покрет. Али овај пуковник, зачудо, није био нико други до музар. Јозеф га је јасно познао по устима и по гласу који је надалеко одјекивао. Музар је тад одржао кратак, али ватрен говор, у којем је младим војницима стављао

на срце отаџбину. „Упркос свима!” помисли Јозеф и осмехну се. Стајали су на месту вољно, па је човек већ смео себи допустити да се осмехне. Била је недеља. Неки млад, лепушкаст потпоручник приђе војнику Јозефу и љубазно рече: „Ниси се обријао, Марти, а?” Потом је звецкајући сабљом пошао даље од строја. Јозеф се збуњено пипну по бради: „Нисам још данас чак ни обријан!” – Како је сунце сијало! Како је топло било! Наједном он у сну осети неки удар, и пред њим се широм отвори поље, по којем је у развученом полукругу лежао низ стрелаца. Пуцњи из пушака одјекивали су у оближњим шумовитим брдима, чули су се сигнали „Мртви сте, претурите се, Марти!” повика музар-пуковник, који је на свом коњу гледао како протиче битка. „Аха”, помисли Јозеф, „љубазан је према мени. Дозвољава ми да се одморим овде на овом дивном травнатом тлу.” Остао је да лежи на земљи док се бој није завршио, а време је прекраћивао тиме што је кроз жедна уста провлачио влати траве. Какав свет, какво сунце! Како је безбрижно овакво лежање! Али требало је да сада скочи и уврсти се у строј. Није могао, нешто га је чврсто прикивало за тле. Влат траве никако да му изађе из уста; трудио се да је извуче, зној му је избио по челу, а страх му се увукао у душу, па се пробудио и нашао се опет на дрвеном лежају, крај самог браварског калфе који је хркао.

После три сата позвао га је чувар. Био је „готов”. Опростио се од свих. Јадном музару, који је имао да одседи још шест недеља, од срца је стиснуо руку. Вратили су му документа, и могао је да изађе на улицу. Руке и ноге су му биле ледене и укочене; у глави му је сан још зујао и звонио и пролетао.

Одломак из романа *Помоћник* швајцарског књижевника Роберта Валзера (Walser, 1878–1956). Наслов одломку дао је преводилац. Роман ове године треба да се појави код издавачке куће *Clio* у Београду.

Превео са немачког БРАНИМИР ЖИВОЈИНОВИЋ